

HANDEL ZAGRANICZNY NRF W LATACH 1960 - 1969

W handlu zagranicznym NRF zaszły w ciągu dziesięciolecia 1960 - 1969 niemałe zmiany. Nie chodzi tu przy tym o pojawienie się jakichś nowych, dotychczas nie obserwowanych zjawisk czy procesów które by zmieniały zasadnicze elementy handlu, lecz o znaczne nasilenie się pewnych, występujących już przed tą dekadą tendencji oraz wywołane przez nie zmiany nie tylko ilościowe lecz i strukturalne w handlu zagranicznym Niemiec zachodnich.

Przede wszystkim powiększyły się ogólne rozmiary handlu — zgodnie zresztą z tendencją ogólnoswiatową — przekraczając w 1969 r., po raz pierwszy w historii NRF, wartość 200 mld DM. Przeciętna stopa wzrostu obrotów (11,3⁰/o) w dziesięcioleciu 1960 - 1969 była przy tym wyższa i od przeciętnej światowej, i od przeciętnych większości rozwiniętych krajów kapitalistycznych. Republika Federalna zdystansowana została jedynie przez Japonię (16⁰/o), przeżywającą obecnie eksplozję gospodarczą, oraz przez Włochy.

TABELA 1

Handel zagraniczny niektórych krajów kapitalistycznych (w mln dolarów)

Kraj	Import (c. i. f.)			Eksport (f. o. b.)		Obroty	
	1960	1969	przeciętna roczna stopa wzrostu 1960/69	1960	1969	przeciętna roczna stopa wzrostu 1960/69	
NRF	10 104	24 926	11,3	11 415	29 052	11,3	11,3
Francja	6 276	16 984	12,5	6 862	14 748	10,0	11,3
Włochy	4 725	12 450	14,0	3 648	11 729	14,9	14,4
W. Brytania	12 640	19 430	5,8	10 213	16 877	5,8	5,8
USA	15 071	35 870	8,8	20 412	37 444	7,9	8,3
Japonia	4 491	15 024	15,4	4 055	15 990	16,5	16,0
Świat*	119 400	254 600	9,0	113 100	242 100	9,1	9,1

Źródło: *U.N. Statistical Yearbook 1967*; „Monthly Bulletin of Statistics” nr 8/1970.

* Bez państw obozu socjalistycznego

Wprawdzie dynamika wzrostu obu stron handlu zachodnioniemieckiego w dłuższym okresie czasu, w tym przypadku w ciągu dziesięciolecia, była bardzo równomierna, przeciętna bowiem roczna stopa wzrostu eksportu.

jak i importu wynosiła około 11%, to jednak przywóz w ostatnich kilku latach dziesięciolecia rósł w sposób, który mógłby uzasadniać używane niejednokrotnie określenie „eksplozja importu”. Począwszy od 1964 r., wyjąwszy okres recesji 1966/1967, kiedy to (w 1967 r.) nastąpił nawet jego bezwzględny spadek, roczne procentowe przyrosty wartości importu były bardzo znaczne i przekraczały poważnie przyrosty wartości eksportu.

TABELA 2
Handel zagraniczny NRF

Rok	W cenach bież. mld DM				Zmiany w stos. do roku poprzedniego w %	
	Obroty	import	eksport	saldo	import	eksport
1959	77,0	35,8	41,2	+ 5,4	+15,1	+11,3
1960	90,7	42,7	47,9	+ 5,2	+19,3	+16,4
1961	95,3	44,4	51,0	+ 6,6	+ 3,8	+ 6,3
1962	102,5	49,5	53,0	+ 3,5	+11,6	+ 3,9
1963	110,6	52,3	58,3	+ 6,0	+ 5,6	+10,1
1964	123,8	58,8	64,9	+ 6,1	+12,6	+11,3
1965	142,1	70,4	71,7	+ 1,2	+19,7	+10,4
1966	153,3	72,7	80,6	+ 8,0	+ 3,2	+12,5
1967	157,2	70,2	87,0	+16,9	- 3,4	+ 8,0
1968	180,7	81,2	99,6	+18,4	+15,7	+14,4
1969	211,5	98,0	113,6	+15,6	+20,7	+14,1

Źródło: „Wirtschaft und Statistik” nr 1/1970, s. 27.

Kulminacja tego procesu, mającego charakter raczej ciągły, nastąpiła — jeżeli chodzi o rozpatrywany okres — w 1969 r. kiedy to przyrost importu wyniósł 20,7% wobec przyrostu eksportu — 14,1%. Ta tendencja do stosunkowo przyspieszonego wzrostu importu trwała nadal również w pierwszej połowie 1970 r. Import wzrósł w tym czasie o 9,6%, a eksport o 5,4%¹.

Bezpośrednią przyczyną rozwoju tego rodzaju tendencji był popyt związany z pomyślną koniunkturą gospodarczą mającą zwłaszcza w 1969 r. charakter *boomu*. Lecz u podstaw przedstawianej dynamiki importu, podobnie zresztą jak dynamiki eksportu, leżą zmiany w strukturze gospodarczej Niemiec zachodnich i całej grupy wysoko uprzemysłowionych krajów kapitalistycznych, o czym niżej.

¹ Obliczono według danych z „Wirtschaft und Statistik” nr 7/1970 (s. 425) — wzrost przeciętnej miesięcznej kwoty importu względnie eksportu w stosunku do przeciętnej miesięcznej z 1969 r.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 3 i 4 szczególnie dynamicznie rozwijał się import artykułów przemysłowych, osiągając przeciętną roczną stopę wzrostu 14,4 0/0, podczas gdy przywóz artykułów surowcowo-rolniczych wzrastał przeciętnie rocznie tylko o 6,75 0/0. Róż-

TABELA 3

Przeciętna roczna stopa wzrostu eksportu i importu według głównych grup towarowych (w %)

Grupa towarowa (według CST)	1960 - 1969 import	1960 - 1969 eksport
0+1 Żywność, napoje, tytoń	6,1	14,4
2+4 Surowce mineralne bez paliw	5,4	10,3
3 Paliwa mineralne	11,6	2,6
5 Artykuły chemiczne	15,8	11,7
7 Maszyny i sprzęt transportowy	17,5	11,3
6+8 Różne artykuły przemysłowe	13,1	10,4
I. artykuły surowcowo-rolnicze 0-4	6,75	7,8
II. artykuły przemysłowe 5-8	14,4	11,0
Razem I+II	10,6	10,7

Źródło: UN Statistical Yearbook, różne roczniki.

nice te wystąpią jeszcze wyraźniej przy porównaniu globalnego wzrostu każdej z tych dwu grup towarów w ciągu omawianego dziesięciolecia. W pierwszej grupie wzrost wyniósł 284 0/0, a w drugiej — 92 0/0. Ta dysproporcja musiała wywołać w strukturze towarowej znaczne zmiany. Nastąpił wzrost udziału towarów przemysłowych z 45,7 0/0 w 1960 r. do 59,4 0/0 w 1969 r., tj. około 30 0/0, przy czym zwraca uwagę szczególnie wysoki wzrost w grupie maszyn i pojazdów oraz artykułów chemicznych. W pierwszej z nich udział wzrósł z 9,5 0/0 do 16,2 0/0, tj. około 70 0/0, a w drugiej z 4,5 0/0 do 6,2 0/0, tj. około 40 0/0. Natomiast w grupie artykułów surowcowo-rolniczych udział zmniejszył się z 54,4 0/0 do 40,6 0/0, czyli około 26 0/0.

Z przytoczonych liczb statystycznych wynika, że i w NRF sprawdza się obserwowana w wymianie światowej już od wielu lat tendencja odchodzenia krajów uprzemysłowionych od klasycznego modelu handlu zagranicznego, polegającego na imporcie głównych surowców oraz żywności i eksporcie — przede wszystkim artykułów przemysłowych. Na jego miejsce zaczyna ustalać się nowy model, w którym dominującą rolę w ob-

TABELA 4

Handel zagraniczny NRF według głównych grup towarowych (CST) w mln DM

	Import									
	1959		1960		1964		1968		1969	
	mlnDM	%	mlnDM	%	mlnDM	%	mlnDM	%	mlnDM	%
Wskaźnik 1959 = 100										
Żywność, napoje, tytoń (0+1)	9 403	26,2	9 793	22,9	12 012	20,4	14 847	18,3	16 954	17,3
Surowce (gr. 2+4)	8 413	23,5	10 176	23,8	11 388	19,4	12 531	15,4	14 210	14,5
Paliwa min. (gr. 3)	2 861	8,0	3 287	7,7	5 366	9,1	8 228	10,1	8 624	8,8
Art. chem. (gr. 5)	1 405	3,9	1 914	4,5	2 691	4,6	4 768	5,9	6 076	6,2
Maszyny i pojazdy (gr. 7)	3 157	8,8	4 046	9,5	6 987	11,9	11 672	14,4	15 876	16,2
Inne art. przem. (gr. 6, 8, 9)	10 582	29,5	13 505	31,7	20 396	34,7	29 134	35,9	36 232	37,0
Razem	35 823	100,0	42 723	100,0	58 839	100,0	81 179	100,0	97 972	100,0

	Eksport									
	1959		1960		1964		1968		1968 ^{a)}	
	mlnDM	%	mlnDM	%	mlnDM	%	mlnDM	%	mlnDM	%
Żywność, napoje, tytoń (0+1)	854	2,1	934	1,9	1 391	2,1	2 634	2,7	3 293	2,9
Surowce (gr. 2+4)	1 190	2,9	1 386	2,9	1 930	3,0	2 973	3,0	3 180	2,8
Paliwa min. (gr. 3)	2 512	6,1	2 848	5,9	3 126	4,8	3 305	3,3	3 170	2,8
Art. chem. (gr. 5)	4 636	11,3	5 293	11,0	7 547	11,6	12 456	12,5	14 081	12,4
Maszyny i pojazdy (gr. 7)	17 979	43,7	20 779	43,3	0 125	46,4	45 414	45,6	52 236	46,0
Inne art. przem. (gr. 6, 8, 9)	14 012	34,1	16 707	34,9	20 801	32,1	32 769	32,8	37 587	33,1
Razem	41 184	100,0	47 946	100,0	64 920	100,0	99 551	100,0	113 556	100,0

^{a)} dane przybliżone

Źródła: Statistisches Jahrbuch für die BRD – różne roczniki; Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften, „Allgemeine Statistik” nr 7/1970.

rotach handlowych – zarówno w imporcie, jak i eksporcie – mają artykuły przemysłowe, z wyraźną tendencją wzrostu udziału wyrobów gotowych².

² Z. Kamecki, Tendencje w handlu zagranicznym. „Ekonomista” nr 3/1969, ss. 782 i n.

Przyczyny tego rodzaju ewolucji są bardzo złożone. Przede wszystkim w zachodnich krajach przemysłowych powszechnym zjawiskiem stała się intensyfikacja rolnictwa i wzrost produkcji rolnej pod ochroną stosowanych przez te kraje wysokich barier celnych. Doprowadziło to do daleko posuniętej samowystarczalności żywnościowej i ograniczyłoby potrzebę importu³. Dalszym ważnym elementem w tych procesach są zmiany zachodzące w strukturze popytu przy notorycznym znacznym wzroście dochodów ludności. Jak bowiem wiadomo, elastyczność popytu na środki żywności jest znacznie mniejsza niż popytu na artykuły konsumpcyjne wyższego rzędu. Wskutek tego wzrost dochodów ludności w znacznie mniejszej mierze tworzy dodatkowy popyt na żywność niż na dobra konsumpcyjne trwałego użytku. W rezultacie, przy szybkim wzroście dochodów masowych, tendencja do przesunięć w strukturze handlu zagranicznego w kierunku spadku udziału produktów żywnościowych wyraźnie się utrwałała.

Jeżeli chodzi o surowce pochodzenia nierolniczego, to tendencje są podobne, choć przyczyny odmienne. Przede wszystkim rozwinięto w NRF na ogromną skalę produkcję materiałów syntetycznych, stanowiących substytutu surowców naturalnych, przy czym bazą dla ich wytwarzania były w znacznej mierze materiały krajowe (np. pochodne węgla). Ponadto w przemyśle zachodniemieckim (podobnie zresztą jak w innych rozwiniętych krajach kapitalistycznych) kładziono nacisk raczej na wyroby o wysokiej precyzji wykonania i dużym wkładzie pracy, niż na wyroby o względnie dużym wkładzie materiałowym. Niezależnie od tego panowała, również powszechna, tendencja do zmniejszania zużycia surowców na jednostkę produktu. W tych warunkach znaczenie surowców importowanych spadło, a ich przywóz rósł wprawdzie w wielkościach bezwzględnych, lecz malał w stosunku do globalnej masy importu⁴.

Wzrost importu produktów przemysłowych wynikał z przyczyn ogólnych, które spowodowały rozszerzenie się handlu międzynarodowego, o czym mowa jest niżej.

Zjawiska występujące po stronie eksportu, a dotyczące jego zmian ilościowych i jego struktury, są mniej charakterystyczne. Wartościowo

³ W dziesięcioleciu 1958/1959 - 1968/1969 produkcja środków żywności liczona na jednostkach zbożowych (GE), wzrosła około 32%, podczas gdy ludność w tym samym okresie wzrosła tylko około 11%. Samowystarczalność w zakresie podstawowych produktów żywnościowych (wyjąwszy jarzyny i owoce) wahała się w 1969 r. w granicach od 84 do 100 procent (źródło: Bundesministerium für Wirtschaft — *Leistung in Zahlen* 69, oraz *Börsen und Wirtschaftshandbuch* 1970). Natomiast w ramach EWG przeciętna samowystarczalność wynosi ponad 90%, na co warto zwrócić uwagę ze względu na istnienie wspólnego rynku rolnego (Kommission der Europäischen Gemeinschaften: *Die Ziele des Mansholt Plans*, Bonn 1969).

⁴ H. Hesse, *Strukturwandlungen im Welthandel 1950/60/69*. Tübingen 1967.

eksport wzrósł podobnie jak import około 175⁰%, przy czym w ostatnich dwóch latach dziesięciolecia dynamika jego wzrostu przybrała na sile. Tylko w ciągu tych dwóch lat wzrósł około 31⁰%. Najbardziej dynamicznie wzrastał eksport (podobnie jak i import) artykułów chemicznych (204⁰%) oraz maszyn i pojazdów (190⁰%). Znacznie ponad ogólną przeciętną wzrósł także eksport artykułów żywnościowych (285⁰%), nie ma to jednak większego znaczenia ze względu na stosunkowo niewielką jego wartość bezwzględną i minimalny udział tej grupy towarowej w całym eksporcie.

Mimo tak znacznego wzrostu globalnego eksportu, wpływ tych zmian ilościowych na strukturę towarową wywozu był stosunkowo niewielki, a w każdym razie nie spowodował tak istotnych zmian, jak to miało miejsce w wypadku importu. Łączny udział artykułów przemysłowych zwiększył się z 89,2⁰% w 1960 r. do 91,5⁰% w 1969 r. w tym maszyn i pojazdów z 43,3⁰% do 45,6⁰% oraz chemikaliów z 11⁰% do 12,4⁰%. Zmniejszył się natomiast udział artykułów surowcowo-rolniczych z 10,7⁰% do 8,5⁰%, o czym zdecydował stosunkowo słaby rozwój eksportu olejów mineralnych.

Charakterystyczną cechą zachodnioniemieckiego handlu zagranicznego są stałe (niezmienne od 1951 r.) nadwyżki eksportowe. Wysokość ich wahała się w dość szerokich granicach do 1965 r., nie przekraczając jednak 6,6 mld DM, lecz od 1966 r. nadwyżki wykazują wyraźną tendencję do powiększania się. O ile przeciętna wysokość nadwyżki wynosiła w latach 1960 - 1965 - 4,8 mld DM, to w okresie 1966 - 1969 aż 14,7 mld DM a wyniki pierwszej połowy 1970 r. (styczeń - czerwiec) wskazują na to, że nadwyżka w tym roku może nie być mniejsza niż w 1969 r.

Przyczyn takiej ewolucji eksportu upatrywać można przede wszystkim w zespole czynników działających na popyt i podaż towarów grających dominującą rolę w zachodnioniemieckim eksporcie⁵. Źródła tych czynników sięgają często okresu bezpośrednio powojennego. Wówczas to przemysł zachodnioniemiecki, dysponujący - mimo zniszczeń wojennych - niemałym potencjałem produkcyjnym, nie mógł znaleźć zbytu na rynku wewnętrznym wobec niedostatku efektywnego popytu; skierował się wobec tego ku rynkom zewnętrznym, gdzie popyt, zwłaszcza na dobra produkcyjne, był bardzo duży. Wyjaśnia to również w pewnym stopniu strukturę przemysłu, który odbudowując się brał pod uwagę również strukturę popytu na rynkach zagranicznych⁶. W dalszym etapie rozwoju gospodarki NRF okazało się, że rynek wewnętrzny, mimo szyb-

⁵ W. Stern, *Ursachen und Funktion der westdeutschen Aussenhandelsüberschüsse*. „DWI - Berichte” nr 1/1970.

⁶ H. Adebahr, *Basic Foreign Trade Characteristics*. „Inter Economics” nr 9/1970, ss. 275 i n.

kiego wzrostu popytu, jest za mały, by zapewnić przemysłowi optymalną wielkość produkcji towarów stanowiących zasadniczy trzon eksportu. W takiej sytuacji znalazły się przede wszystkim przemysły: maszynowy, samochodowy, chemiczny, elektrotechniczny. Było to dla nich z jednej strony dalszym bodźcem do ekspansji eksportowej, a z drugiej — do przyspieszania postępu technicznego, którego efekty w formie wzrostu wydajności wystąpić mogły dopiero przy produkcji wielkoseryjnej⁷. Łączy się z tym drugi zespół czynników stymulujących eksport pośrednio, a bezpośrednio działających na względną strukturę jego kosztów. Chodzi tutaj o rozwój wydajności pracy i płac w stosunku do kształtowania się tych czynników u głównych konkurentów handlowych eksporterów zachodnioniemieckich. Są to czynniki statystycznie nieuchwytnie. W każdym razie wielki kapitał zachodnioniemiecki potrafił utrzymać płace na poziomie względnie niskim w stosunku do wydajności pracy, a pewien pogląd na konkurencyjność przemysłu w stosunku do ważniejszych partnerów handlowych dać może porównanie rozwoju relacji wydajności pracy i cen przedstawionych w tabeli 5⁸.

TABELA 5

*Wydajność pracy oraz ceny artykułów konsumpcyjnych w 1968 r.
w procentach poziomu z 1958 r.*

	NRF	USA	W. Brytania	Francja	Włochy	Japonia
Wydajność pracy	182	147	136	161	—	280
Ceny art. konsumpcyjnych	127	120	133	138	138	161

Należałoby przy omawianiu eksportu wspomnieć jeszcze o tym, że właśnie wywóz okazał się bardzo ważnym czynnikiem ogólnego rozwoju gospodarczego NRF. Jego pobudzający wpływ na gospodarkę wyraźnie potwierdził się w czasie ostatniej recesji w latach 1966 - 1967, kiedy to eksport dał roczną nadwyżkę i stał się niemal jedynym coś znaczącym czynnikiem podtrzymującym aktywność gospodarczą.

Jeżeli chodzi o pozycję handlu zagranicznego NRF w handlu światowym, to import plasował się od 1962 r., co do rozmiarów, na miejscu drugim lub trzecim (po USA i W. Brytanii). Natomiast sytuacja eksportu zachodnioniemieckiego w ciągu dziesięciolecia nie zmieniła się o tyle,

⁷ W. Michalski, *Aussenhandel. Trager des wirtschaftlichen Wachstums*, „Wirtschaftsdienst” nr 1/1970.

⁸ W. Stern, jw.

że — mimo wzrostu światowego wywozu około 112% — utrzymywał on w hierarchii światowej stale drugie miejsce.

TABELA 6

Udział niektórych krajów w handlu światowym (w %)

Kraj	Import					Eksport				
	1960	1964	1967	1968	1969	1960	1964	1967	1968	1969
NRF	8,4	9,0	8,7	9,2	9,8	10,0	10,7	11,5	11,9	12,0
Francja	5,3	5,6	5,5	5,6	6,7	6,0	5,2	5,3	5,3	6,1
W. Brytania	10,7	8,7	7,6	7,4	7,6	9,0	7,2	6,5	6,2	6,9
USA	12,6	11,6	13,2	15,1	14,1	18,0	15,3	14,6	14,3	15,4
Japonia	3,8	4,4	5,2	5,2	5,9	3,5	3,9	4,9	5,4	6,6

Źródło: UN Statistical Yearbook, różne roczniki.

Jednakże dystans jego w stosunku do krajów zajmujących sąsiednie miejsce wyższe i niższe, tj. Stanów Zjednoczonych stojących na pierwszym miejscu, i W. Brytanii, stojącej na miejscu trzecim, uległ dosyć istotnym zmianom. Eksport St. Zjednoczonych był w pierwszym roku dekady wyższy o 87,2% od eksportu NRF, a w ostatnim roku różnica ta zmalała do 27,82. Jeszcze drastyczniej przedstawiały się te różnice w stosunku do W. Brytanii, gdzie eksport w 1960 r. był mniejszy od eksportu NRF o 11,8%, a w 1969 o 72,3%.

TABELA 7

Eksport towarowy największych kapitalistycznych krajów przemysłowych

Kraj	1960		1968		1969	
	kolejność	mld dol.	kolejność	mld dol.	kolejność	mld dol.
USA	1	20,38	1	34,20	1	37,00
NRF	2	11,42	2	24,84	2	29,11
W. Brytania	3	10,21	3	14,84	3	16,89
Francja	4	6,86	5	12,67	5	15,15
Kanada	5	5,55	6	12,56	6	13,75
Japonia	6	4,06	4	12,97	4	15,99

Źródło: „Monthly Bulletin of Statistics”, różne zeszyty.

Sytuacja eksportu zachodnioniemieckiego zmieniła się jeszcze pod innym względem. Chodzi mianowicie o wielkość wywozu wyrobów przemysłowych w stosunku do takiegoż eksportu innych krajów. Pewien pogląd bowiem na stopień rozwoju gospodarki i na jej efektywność może dać raczej porównanie eksportu dóbr przemysłowych niż eksportu

globalnego, w którym mieści się wywóz surowców nie mówiący o stopniu rozwoju gospodarczego eksportera. W tabeli 8 podajemy dane porównawcze eksportu ograniczonego tylko do wyrobów przemysłowych⁹.

TABELA 8

Ekspert wyrobów przemysłowych największych krajów przemysłowych

Kraj	1960		1968		1969	
	kolejność	mld dol.	kolejność	mld dol.	kolejność	mld dol.
USA	1	13,00	1	23,65		26,76
NRF	2	10,13	2	22,28		26,22
W. Brytania	3	8,40	3	12,67		14,62
Francja	4	5,06	5	9,39		—
Japonia	5	3,62	4	12,19		—
Belgia – Luksemburg	6	3,12	8	6,70		—

Źródło: Według „Wirtschaftsdienst” nr 4/1970.

Kolejność krajów w tabeli 8 nie różni się zasadniczo od kolejności w tabeli 7. Zwraca uwagę dynamizm wzrostu eksportu Japonii, która zarówno w eksporcie globalnym, jak i przemysłowym przesunęła się (do 1968 r.) z szóstego miejsca na czwarte. Można liczyć się z dalszym polepszaniem się pozycji Japonii, jeżeli weźmie się pod uwagę, że udział jej eksportu towarowego w produkcie społecznym brutto jest stosunkowo niski, osiągając 9% (w NRF — 19%). Pozwala to przewidywać dalsze możliwości jego rozwoju, szybszego niż rozwój eksportu NRF. Utrzymująca się od wielu lat dominująca w wywozie przemysłowym pozycja Stanów Zjednoczonych jest wyraźnie zagrożona przez NRF. W globalnym eksporcie dystans między USA a NRF zmniejszył się, jak wyżej podano, z 87% do 27%, natomiast przy ograniczeniu bazy porównawczej do towarów pochodzenia przemysłowego dystans, wynoszący w 1960 r. 28,3%, znikł niemal zupełnie, bo zredukował się do 2,1%. Przy utrzymującej się dużej dynamice eksportu NRF również w 1970 r. (w okresie styczeń — sierpień wzrósł około 10% w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego) nie można wykluczyć możliwości wysunięcia się eksportu dóbr przemysłowych NRF na pierwsze miejsce w świecie¹⁰.

⁹ Ujęte tutaj zostały grupy towarowe 5-8 systemu CST (*Classification Statistique et Tarifaire*) obejmujące: produkty chemiczne (5), wyroby przemysłów przetwórczych (6), maszyny i pojazdy (7), różne produkty przemysłowe (8). ZSRR nie uwzględniono, gdyż kraj ten schematu statystycznego CST nie stosuje.

¹⁰ D. Stenzel, U. Hammer, *Im Weltexport an zweiten Stelle*. „Wirtschaftsdienst” nr 4/1970.

W regionalnym układzie zachodnioniemieckiego handlu zagranicznego nie widać wprawdzie — w omawianym dziesięcioleciu — żadnych zasadniczych zmian o charakterze jakościowym, ale widoczna jest kontynuacja i utrwalanie się procesów zapoczątkowanych jeszcze przed tym okresem.

TABELA 9

Udział poszczególnych grup krajów w imporcie i eksporcie NRF (w %)

Rok	Przemysłowe kraje europejskie (kapitalistyczne)				Pozaeuro- pejskie kraje przemysłowe (kapalist.) ^{a)}	Kraje rozwijające się	Kraje obozu socialist.
	Razem	EWG	EFTA	Pozostałe			
Import							
1960	54,0	29,7	19,6	4,7	18,8	22,3	4,7
1964	57,3	34,7	18,2	4,4	18,0	20,5	4,1
1967	58,8	39,3	15,7	3,8	17,2	19,5	4,3
1968	60,7	41,2	15,6	3,9	15,8	19,2	4,2
1969	63,0	43,3	15,5	4,2	15,4	17,2	4,1
Eksport							
1960	63,3	29,5	28,0	6,0	12,7	18,8	4,7
1964	69,8	36,4	27,2	6,2	12,1	14,2	3,6
1967	67,3	36,8	23,7	6,8	14,0	13,4	5,0
1968	66,4	37,5	22,7	6,2	15,8	13,0	4,5
1969	68,6	39,8	22,5	6,3	14,3	12,4	4,5

^{a)} RPA, Kanada, USA, Japonia, Australia, N. Zelandia.

Źródło: Bundesministerium für Wirtschaft — *Leistung in Zahlen 1969*.

Tabela 9 pokazuje, że tendencja do koncentrowania się handlu zagranicznego NRF na krajach kapitalistycznych, a w ramach tej grupy na państwach EWG, uległa w dziesięcioleciu 1960 - 1969 wyraźnemu wzmocnieniu. Udział bowiem tej grupy krajów w imporcie wzrósł w tym czasie z 72 % do 78 %, tj. około 8 %, a w eksporcie z 76 % do 82 %, tj. też około 8 %. Tendencja do intensyfikacji stosunków handlowych z całą grupą państw kapitalistycznych wystąpiła szczególnie silnie w stosunku do krajów EWG, gdzie udział importu z tych krajów wzrósł z 30 % do 43 %, tj. około 45 %, a eksportu do nich z 30 % do 40 %, tj. około 34 %. Tak silny wzrost powiązań gospodarczych z państwami EWG był oczywiście następstwem, niezależnie od ogólnych przyczyn stymulujących handel między krajami uprzemysłowionymi, postępujących procesów integracyjnych w tej grupie krajów.

Opisane tendencje nie są jednak zjawiskiem odosobnionym, specyficznym dla NRF; występują zasadniczo we wszystkich rozwiniętych krajach kapitalistycznych. Udział całej tej grupy krajów w handlu świa-

towym, wynoszący w 1969 r. około 72 %, wzrósł w przybliżeniu (w dzieścioleciu) o 6 %, natomiast udział jej ograniczony tylko do obrotów wzajemnych krajów kapitalistycznych podniósł się o ponad 10 %¹¹. Podobnie wygląda sprawa i w krajach EWG; u wszystkich członków tej organizacji widoczna była w handlu zagranicznym rosnąca wzajemna preferencja prowadząca niekiedy (Beneluks) do znacznie wyższego udziału we wzajemnych obrotach niż miało to miejsce w NRF.

Ogólnie można powiedzieć, że w całej grupie krajów kapitalistycznych narastają, jak z tego wynika, wzajemne powiązania gospodarcze i wzajemne zależności, iż kraje te są nawzajem dla siebie najlepszymi dostawcami i odbiorcami oraz że tworzy się jakby tendencja do ograniczania się w utrzymywaniu stosunków handlowych do własnej grupy¹².

Równocześnie zmalało w NRF względne zainteresowanie rynkami krajów rozwijających się, które jeszcze w 1960 r. miały spory udział w zagranicznych obrotach handlowych. Mimo jednak wzrostu obrotów w wielkościach absolutnych (import około 80 %, eksport około 57 %) udział ich jako odbiorców zredukował się w okresie 1960 - 1969 około 34 % — do 12,4 %, a jako dostawców około 28 % — do 17,2 %.

Kraje obozu socjalistycznego nie zmieniły swojej pozycji w handlu zachodnioniemieckim i przy dużym wzroście obrotów (o 136 %) utrzymały swój udział (4,2%) w dotychczasowej, w przybliżeniu, wysokości. Mimo znacznej potencjalnie chłonności rynków krajów socjalistycznych, stosunki handlowe tych państw z NRF rozwijają się powoli. Pomijając już podstawowe trudności wynikające z odmienności systemów gospodarczych, bilateralności stosunków handlowych, braku wymienialności walut, itd. wskazuje się ze strony zachodnioniemieckiej na przeszkody w zakresie importu produktów rolnych, stanowiących dotychczas jeden z głównych przedmiotów przywozu. Import tych produktów ma, według opinii zachodnioniemieckich, nikłe szanse rozwoju wobec trudności wynikających z reguł funkcjonowania wspólnego rynku rolnego EWG. Jeżeli natomiast chodzi o import produktów przemysłowych, dla których pojemność rynku zachodnioniemieckiego jest wielka, trudno byłoby im dostać się w większych ilościach na ten rynek ze względu na małą ich konkurencyjność w stosunku do produktów krajów zachodnich. Najwięcej szans rozwoju mają, według opinii zachodnioniemieckich, różne formy kooperacji gospodarczej dotychczas rozwijającej się bardzo pomyślnie¹³.

¹¹ Według „Monthly Bulletin of Statistics” nr 8/1970.

¹² Z. Kamecki, jw.

¹³ O. W. v. Amerongen, *Osthandel verdient mehr Förderung*. „Wirtschaftsdienst” nr 4/1970.

Można sądzić, że pomimo tej niezbyt optymistycznej oceny sytuacji ze strony NRF, zawarte ostatnio porozumienia polityczne i gospodarcze, będą mogły stanowić podstawę do ożywienia obrotów handlowych. Na przykład umowa handlowa zawarta w połowie 1970 r. między Polską a NRF na lata 1970 - 1975 przewiduje obok współpracy naukowo-technicznej, liberalizację importu z Polski obejmującą około 4 tys. pozycji towarowych. Główny jednak nacisk położono w umowie na kooperację, dla której przewidziano szereg ulg jak np. wyłączenie dostaw kooperacyjnych spod kontyngentowania itp.¹⁴.

Najcharakterystyczniejszą cechą ewolucji zachodnioniemieckiego handlu zagranicznego, obok szybkiego wzrostu w wartościach bezwzględnych i w stosunku do wielu innych kapitalistycznych krajów wysoko rozwiniętych, był jego wzrost w stosunku do dochodu narodowego.

TABELA 10

Stosunek importu i eksportu NRF do produktu społecznego brutto (w %)

Rok	Prod. społ. brutto w mld DM	Import		Eksport	
		mld DM	stos. do prod. społ. w %	mld DM	stos. do prod. społ. w %
1960	302,3	42,7	14,1	47,9	15,9
1962	360,1	49,5	13,7	53,0	14,7
1964	420,9	58,8	14,0	64,9	15,4
1966	490,7	72,7	14,8	80,6	16,4
1968	538,5	81,2	15,1	99,6	18,5
1969	601,0	98,0	16,3	113,6	18,9

Zródło: Bundesministerium für Wirtschaft - *Leistung in Zahlen 1969*.

Tego rodzaju ewolucja relacji między handlem zagranicznym a dochodem narodowym świadczy o systematycznym wzroście znaczenia handlu zagranicznego jako elementu gospodarki krajowej, wzroście szybszym niż globalna produkcja dóbr i usług, czyli innymi słowy - o wzroście zależności gospodarki narodowej od handlu zagranicznego. Zwraca przy tym uwagę przyspieszenie tempa tego wzrostu w miarę upływu czasu, szczególnie wyraźnie widoczne w dwóch ostatnich latach dziesięciolecia 1960 - 1969. Dotyczy to zwłaszcza importu. W 1968 r. stosunek między wzrostem importu i produktu społecznego wyniósł 24 % i podwyższył się w roku następnym do 27 %, a przy eksporcie analogiczne liczby wyniosły 18 % i 23 %. Okazuje się przy tym, że tempo wzrostu znaczenia handlu zagranicznego w NRF jest również w skali międzynaro-

¹⁴ „Handelsblatt” nr 117 z 24 VI 1970.

dowej względnie wysokie. Relacja bowiem między przeciętną stopą wzrostu importu i eksportu NRF w latach 1960 - 1968 (11,3% i 11,3%) i produktu społecznego (5,7%) wyniosła równo 200%, w USA 195% dla importu i 176% dla eksportu, łącznie w krajach EWG analogicznie — 210% i 206%, a w W. Brytanii 89% zarówno dla importu, jak i eksportu. W każdym razie, mimo dużej rozpiętości między tymi wskaźnikami widać z nich, że tendencja wzrostu znaczenia handlu międzynarodowego dla gospodarki jest niemal powszechna w kapitalistycznych krajach uprzemysłowionych.

TABELA II

Przeciętny roczny wzrost produktu społecznego brutto i handlu zagranicznego w okresach 1961 - 1964 i 1965 - 1969 (w %)

	Lata 1961 - 1964	Lata 1965 - 1969
Przeciętny wzrost produktu społecznego brutto	8,6	7,9
Przeciętny wzrost importu	8,3	10,8
Przeciętny wzrost eksportu	9,5	11,8

Źródło: Wyliczono według Bundesministerium für Wirtschaft — *Leistung in Zahlen 1969*.

Należałoby jeszcze wyjaśnić w sposób choćby najogólniejszy przyczyny szybkiego wzrostu handlu międzynarodowego, jaki zaobserwować można było w ostatnich latach w krajach kapitalistycznych. Podłożem powstania tego rodzaju tendencji była pewna stabilizacja polityczna i redukcja ograniczeń handlowych, w czym niemałą rolę odegrały takie organizacje międzynarodowe, jak OECD, GATT i IMF. Zniesiono niemal całkowicie system kontyngentowania w handlu zagranicznym, obniżono cła (runda Kennedy'ego, a w ramach ugrupowań integracyjnych EWG i EFTA — zniesiono je zupełnie.

Wielkie znaczenie miało również wprowadzenie przez kraje kapitalistyczne, liczące się na światowych rynkach handlowych, wymienności walut i zniesienie zasadniczo ograniczeń dewizowych. Liberalizacja sama przez się nie wywołała wprawdzie wzrostu obrotów międzynarodowych, lecz stworzyła warunki sprzyjające rozwojowi handlu. Przyczyny natomiast wpływające bezpośrednio lub pośrednio na popyt i podaż wynikały w dużej mierze z ogromnej progresji w rozwoju techniki i technologii produkcji przemysłowej. Te zmiany natury technicznej pociągały za sobą cały łańcuch zazębiających się wzajemnie przyczyn i skutków w dziedzinie produkcji i wymiany towarowej, stanowiąc silny bodziec dla popytu i podaży. Bezpośrednio działało w tym kierunku m. in. szybkie starzenie się „moralne” urządzeń technicznych, wywołujące konieczność ich modernizacji dla utrzymania produkcji na konkurencyjnym

poziomie i stymulujące popyt na technicznie doskonalsze urządzenia inwestycyjne.

Łańcuch pośrednich bodźców działających na handel jest wielce skomplikowany. Postęp techniczny nie szedł tymi samymi drogami w rozmaitych krajach i często nie prowadził do takich samych wyników. W następstwie odmiennego przebiegu i nierównego tempa innowacji technicznych powstawało duże zróżnicowanie wytwarzanych produktów i kreacja szeregu nowych artykułów, na które popyt w bogatych państwach kapitalistycznych był tym większy, im szybciej i odmiennie w poszczególnych krajach przebiegał postęp techniczny. Dalszą konsekwencją rozwoju techniki produkcyjnej była tendencja do produkcji wielkoseryjnej uzasadnionej ekonomicznie tylko przy odpowiednio dużych rynkach zbytu. Znaleźć je można było najczęściej tylko przy pomocy penetracji handlowej sięgającej poza rynki krajowe. Wiąże się z tym dalsze następstwo w formie specjalizacji produkcji. Koncentrowanie się bowiem na pewnym ograniczonym asortymencie wyrobów pozwala producentowi, przy określonych nakładach, na szybszy postęp techniczny niż byłby możliwy przy wielości rodzajów produktów. Jest to wymóg o tyle konieczny, że w sytuacji, kiedy w krajach kapitalistycznych dominuje na ogół rynek nabywcy, metody konkurencji ulegały tam znacznej zmianie. Cena i warunki dostawy przestały być głównym elementem konkurencji, nacisk kładziono raczej na nowość, jakość i precyzję wykonania towaru. Ma to szczególnie duże znaczenie dla rynku towarów konsumpcyjnych. Obserwowany w krajach kapitalistycznych znaczny wzrost dochodów indywidualnych pozwala na zużywanie rosnących nadwyżek, pozostających po zaspokojeniu potrzeb elementarnych, na zaspokajanie potrzeb wyższego rzędu. Powstaje stąd popyt na dobra konsumpcyjne w coraz szerszym asortymencie, trudnym do zaoferowania wyłącznie z produkcji krajowej. Uzupełnia się zatem podaż towarami importowanymi. Z drugiej strony, ten różniczkujący się coraz bardziej popyt konsumpcyjny stawał się bodźcem wzrostu i dywersyfikacji popytu na surowce i urządzenia do produkcji tych dóbr konsumpcyjnych¹⁵.

Procesy, o których wyżej była mowa, nie powstały w omawianym dziesięcioleciu. Początków ich należałoby szukać w latach pięćdziesiątych.

Najbliższe lata nie powinny przynieść pod tym względem istotnych zmian. W każdym razie można przypuszczalnie oczekiwać dalszego znacznego postępu w handlu zagranicznym, jeżeli kraje-kontrahenci NRF utrzymywać będą nadal liberalną politykę handlową. Trzeba bowiem zdać sobie sprawę z tego, że bez liberalizacji nie byłby możliwy wzrost

¹⁵ H. Hesse, *Strukturwandlungen im Welthandel 1950 - 1960/61*. Tübingen 1967, ss. 107 i n, 210 i n, 259 i n.

handlu zagranicznego w takich rozmiarach, jak to miało miejsce w omawianym dziesięcioleciu. Ze strony technologii produkcji wpływać będzie na handel zagraniczny rozszerzająca się sybstitucja naturalnych surowców przez materiały syntetyczne. Silne impulsy rozwojowe wychodząc będą przypuszczalnie nadal z rosnącej podaży dóbr masowej konsumpcji oraz dóbr inwestycyjnych, jak też podaży nowych produktów przemysłowych. Dotyczy to zwłaszcza takich dziedzin, jak elektronika, produkcja materiałów syntetycznych, urządzeń komunikacyjnych itp. Wpływu na zacieśnianie się stosunków handlowych można też oczekiwać od zmian w technice transportu: konteneryzacji, zwiększenia szybkości przewozów, użycia coraz większych statków morskich itp., z czym wiąże się obniżka kosztów transportu.

We wzajemnych stosunkach między państwami EWG wystąpiła ostatnio pewna stagnacja. Wspólny rynek rolny nie funkcjonuje prawidłowo (zmiany parytetów walutowych we Francji i NRF) i pomimo zadeklarowanej w Hadze (w 1969 r.) przez członków EWG woli zacieśnienia integracji, niechęć Francji do przekazania części swych praw suwerennych instytucjom ponadnarodowym utrudniać będzie, do czasu znalezienia kompromisowych rozwiązań, postępy integracji włącznie z wzajemnym handlem. Układ stosunków handlowych w ramach EWG może również ulec zmianie przez przystąpienie W. Brytanii do Wspólnoty.

Innego rodzaju przeszkodą w rozwoju handlu zagranicznego NRF mogą stać się w najbliższej przyszłości tendencje protekcyjnistyczne, zaczynające się pojawiać w krajach wysoko gospodarczo rozwiniętych. Możliwość odrotu od dominujących dotychczas w polityce handlowej tych krajów tendencji liberalnych i nawrót choćby częściowy, do protekcyjnizmu wydaje się bardzo aktualny (USA). Przyczyn powstania tych tendencji należałoby szukać w datujących się od dłuższego czasu niedomaganiach kapitalistycznego systemu walutowego o którego naprawie toczą się od dawna gorące dyskusje¹⁶.

Mimo tych, mogących powstać przeszkód w rozwoju, zachodniemiecki handel zagraniczny ma, jak się wydaje, dostatecznie ugruntowaną pozycję na rynkach światowych i dostateczną siłę ekspansywną, opartą na strukturze gospodarki, aby można przewidywać na najbliższą przyszłość dalszy jego wzrost. Do takiego wniosku prowadzi przedstawiona wyżej analiza minionego dziesięciolecia handlu zagranicznego NRF.

¹⁶ O. W. v. Amerongen, *Prognose bedingt optimistisch*. „Wirtschaftsdienst” nr 10/1970.